

METODOLÓGIA A HISTORIOGRAFIA

„HISTÓRIA HISTORIKOV“:

KARIÉRNE SÍNUSOIDY HISTORIKOV Z PEDAGOGICKEJ FAKULTY
V BANSKEJ BYSTRICI V KONTEXTE SPOLOČENSKÉHO ODMÁKU
A NORMALIZÁCIE PO INVÁZII VOJSK VARŠAVSKEJ ZMLUVY
DO ČESKOSLOVENSKA

ANTON HRUBOŇ

HRUBOŇ, Anton. “A History of the Historians”: Career Ups and Downs of Historians from the Faculty of Education in Banská Bystrica in the Context of the Liberalization and Normalization after the Warsaw Pact Invasion of Czechoslovakia. *Historický časopis*, 2017, 65, 3, pp. 385-410, Bratislava.

In the history of every academic institute (department) one can find events that do not deserve to be forgotten. The year 1968 and its consequences deeply affected all aspects of public life including academia. The Faculty of Education (a direct predecessor of Matej Bel University) in Banská Bystrica was no exception. Dynamic processes and phenomena, typical of the short period of liberalization of the Communist regime followed by 20 years of so-called Normalization, had a major impact on the destiny of the Faculty staff.

The paper shows how the major changes in the Czechoslovak Communist regime influenced the further careers of historians employed at the Faculty in the 1970s and 1980s using the examples of former Dean Július Alberty and Miloš Štilla. Their stories represent two paths that society followed in the discussed period – a path of harassment by the new post-invasion power holders and a path of active cooperation/collaboration with the structures of the regime, as well as cooperation with the State Security (Štátna bezpečnosť).

Key words: Faculty of Education in Banská Bystrica. 1968 Occupation of Czechoslovakia. Political purges. Normalization. Július Alberty.

Reflexia vývoja vlastného odboru a pracoviska patrí v slovenskej historiografii k pomerne okrajovým témam. V prípade akademických pracovísk s tradíciou nepresahujúcou pár decénií je to vcelku pochopiteľné. Ako spoločnosť, tak aj jednotlivé fakulty či katedry prešli v kontexte turbulencií politických zmien komplikovanou trajektóriou. Ich rekonštrukcia môže byť pre mnohých aj s odstupom desaťročí citlivou témou, na pertraktovanie ktorej ešte nedozrel potrebný časový odstup. Aktéri nie tak dávnych udalostí

stále žijú, pripomínanie minulosti v sebe skrýva riziko jatrenia starých rán a opätovného prežívania osobných tráum.

V živote každého pracoviska sa však aj v zdanlivej rutine kolotoča akademických rokov nájdu momenty, ktoré si jednoducho už len zo svojej podstaty nezaslúžia upadnúť do zabudnutia. Jeden z týchto míľnikov bezpochyby predstavoval rok 1968 a následné, s ním súvisiace a z jeho dôsledkov vyplývajúce čistky, zasiahnuvšie všetky vysoké školy a vedecké ústavy v Československu. Pedagogická fakulta (PF) v Banskej Bystrici, priama predchodkyňa súčasnej Univerzity Mateja Bela, nezostala pomimo týchto spoločenských procesov. Dynamická krivka v evolúcii režimu Československej socialistickej republiky (ČSSR) viac či menej ovplyvnila profesijné i životné osudy všetkých jej zamestnancov.

Takzvaný normalizačný režim (resp. obdobie 70. a 80. rokov)¹ v Československu historici niekedy zvyknú označovať ako éru schizofrénie, ktorá na jednej strane lámala, no na strane druhej zocelovala ľudské charaktery. Aké dokážu byť cesty kolegov z jedného pracoviska v tomto ohľade rozdielne, exemplárne dokumentujú osudy pedagógov z vtedajšej (roku 1972 zrušenej) Katedry histórie PF v Banskej Bystrici. Ich príbehy nie sú iba obyčajnou mikrohistóriou, odohrávajúcou sa v rámci jednej „provinčnej“ fakulty, ale zrkadlením komplexnejších spoločenských pohybov a fenoménov skúmaného obdobia. Analyzované osudy historikov prof. Júliusa Albertyho a doc. Miloša Štilla, ktoré sú nerozlučne späté s dejinami banskobystrickej Katedry histórie, tak zároveň predstavujú typy sociálnych reprezentácií, charakteristických pre celoštátny rámec (česko)slovenskej spoločnosti, školstva a vedy v normalizačnej epoche.²

-
- 1 Historik Peter Jašek správne upozorňuje na nedbalé používanie termínu *normalizácia* v spoločenskom a historickom diskurze. Z chronologického hľadiska sa etapa tzv. normalizácie ako spoločensko-politického procesu vzťahuje predovšetkým na obdobie medzi podpísaním moskovských protokolov 26. 8. 1968 a XIV. zjazdom Komunistickej strany Československa v roku 1971. V jednotlivých prácach sa však pojem často generalizuje a vzťahuje na celé obdobie 70. a 80. rokov, čo nie je historicky úplne korektné. V 80. rokoch, ako podotýka P. Jašek, už nebolo potrebné „normalizovať normalizovanú spoločnosť“. JÁŠEK, Peter. Normalizácia a pád komunistického režimu. Sonda do problematiky na príklade okresu Trnava. In HRUBOŇ, Anton - LEPIŠ, Juraj - KUBUŠ, Martin (eds.). *Slovensko v rokoch neslobody 1938 – 1989 I. Veľké udalosti a fenomény rokov 1938 – 1989 v regiónoch Slovenska*. Bratislava : Ústav pamäti národa; Historia nostra, 2014, s. 129. ISBN 978-80-89335-65-7. Preto aj pomenovanie *normalizačný režim* je do istej miery iba pomocným technickým termínom pre charakteristiku stavu režimu Komunistickej strany Československa, do ktorého dospel v dôsledku prelínania mocenských váh a dynamiky rokov 1968 – 1971. Historik Michal Pullmann ponúka ako alternatívny termín takisto dobový pojem *konsolidácia*, ktorú charakterizovali obsahové kategórie ako „poriadok“, „socialistická zákonnosť“ alebo „pokoj na prácu“ v protiklade k „revolučnému entuziazmu“ či „vízií nového sveta“ z obdobia uvoľnenia. PULLMANN, Michal. Konsolidace, pokojný život a neviditeľné násilí. Vznik a vývoj normalizační ideologie v Československu. In KOLÁŘ, Pavel - PULLMANN, Michal. *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny – Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, s. 73. ISBN 978-80-7422-560-4.
 - 2 Slovenská historiografia sa školskej problematike v období tzv. normalizácie systematicky nevenovala. Česká produkcia je v tomto smere o krok vpred. Pozri najmä publikácie JAREŠ, Jakub - SPURNÝ, Matěj - VOLNÁ, Katka a kol. *Náměstí Krasnoarmejců 2*. Praha : Filozofická fakulta UK v Praze; Togga, 2012, 404 s. ISBN 978-80-7308-426-4; JAREŠ, Jakub - SPURNÝ, Matěj - VOLNÁ, Katka a kol. *S minulostí zúčtujeme! Sebereflexe Filozofické fakulty UK v dokumentech sedmdesátých a devadesátých letech 20. století*. Praha : Academia, 2014, 732 s. ISBN 978-80-200-2345-2; tiež JAREŠ, Jakub - VOLNÁ, Katka - SPURNÝ, Matěj (eds.). *Prověřená fakulta. KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969 – 1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, 310 s. ISBN 978-80-7285-110-2; tiež memoáre ČERNÝ,

Zrod inštitucionalizovanej historickej vedy na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici, jej počiatky a vývojové tendencie do roku 1968

Počiatky inštitucionalizovanej vysokoškolskej výučby histórie v Banskej Bystrici siahajú do roku 1954, keď v meste na základe vládneho nariadenia č. 66/53 vznikla Vyššia pedagogická škola (VPŠ), nahradzujúca pobočku Univerzity Komenského. Dôvody vytvorenia takejto inštitúcie v Banskej Bystrici mali geografické i praktické dôvody. Svoju rolu zohrala jednak centrálna poloha mesta a takisto veľký počet nekvalifikovaných učiteľov v stredoslovenskom regióne.³

Vedenie VPŠ v Banskej Bystrici popri iných katedrách zriadilo Katedru dejepisu a zemepisu, ktorú viedol Jozef Fraňo, po ňom Július Alberty a Miroslav Trnovský. Pracovníci katedry pripravovali pedagógov pre 6. – 8. ročník osem- a jedenásťročných škôl. Ročne sa na kombináciu dejepis – zemepis prijímalo približne 20 poslucháčov.⁴

Spočiatku na oddelení dejepisu pôsobil ako interný zamestnanec iba Ján Lešťák a ako externista Július Alberty, obaja pôvodne stredoškolskí profesori. V tom istom akademickom roku nastúpil bez predošlej pedagogickej praxe Vladimír Motoška, neskôr Oľga Chromeková-Gašparcová, Ján Knocha a Miroslav Patúš.⁵ Katedra teda v žiadnom prípade nebola personálne silným a vedecky jasne vyprofilovaným pracoviskom. V porovnaní s požiadavkami kladenými na pracovníkov v akademickom prostredí v 21. storočí, v 50. rokoch (a aj neskôr) v pracovnej náplni zamestnancov jednoznačne dominovala výučba a príprava budúcich učiteľov na zamestnanie.

Podľa vládneho nariadenia č. 57/1959 vyššie pedagogické školy po piatich rokoch svojej existencie zanikli a fakticky ich nahradili pedagogické inštitúty (PI), ktoré však nevznikli ako kontinuum VPŠ. Pedagogické inštitúty, zastrešujúce prípravu budúcich učiteľov pre základné školy, boli vo všetkých krajoch podriadené krajským politickým a verejno-správnym orgánom. Koncepcia ministerstva školstva rákala s vytvorením nových typov socialistických škôl, bez akademických funkcií (rektor, dekan, atď.). Odklon od univerzitnej tradície predznamenal likvidáciu samostatných odborných katedier vrátane Katedry dejepisu a zemepisu a vytvorenie nových pracovísk s dôrazom na ich ideologickú profiláciu. Katedra dejepisu a zemepisu v Banskej Bystrici tak bola včlenená do Katedry marxizmu-leninizmu. Bývalí zamestnanci zabezpečovali pre poslucháčov spoločný základ v oblasti dejín a neskôr odbornú prípravu.⁶

Od zamestnancov PI sa očakávalo, že okrem odborných povinností nezanevrú ani na stranícku prácu, ktorá tvorila významný článok edukačného procesu a súčasť akademického života, čo sa prejavovalo aj v straníckej angažovanosti jeho pracovníkov.

František. *Normalizace na pražské filozofické fakultě (1969 – 1989). Vzpomínky*. Praha : Filozofická fakulta UK, 2009, 239 s. ISBN 978-80-7308-276-5 a i. K atmosfére v rámci celej vedeckej komunity pozri KOSTLÁN, Antonín (ed.). *Věda v Československu v období normalizace (1970 – 1975)*. Praha : Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2002, 605 s. ISBN 80-7285-020-2.

3 ALBERTY, Július a kol. *50 rokov Katedry histórie FHV UMB v Banskej Bystrici 1954 – 2004*. Banská Bystrica : FHV UMB, 2004, s. 5. ISBN 80-8083-003-7.

4 ALBERTY, ref. 3, s. 6.

5 ALBERTY, ref. 3, s. 6. Menoslovy zamestnancov katedry s dátumami ich pôsobenia na pracovisku pozri v publikácii *Pamätnica Katedry histórie Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : Belianum, 2015, s. 22 a n. ISBN 978-80-557-1030-3.

6 ALBERTY, ref. 3, s. 7.

Začiatkom 60. rokov bolo členom komunistickej strany asi 80 % pedagógov inštitútu⁷; o poznanie horšie však situácia z pohľadu vládnuúcich štruktúr vyzerala medzi študentstvom. Z približne 500 poslucháčov v akademickom roku 1960/61 boli držiteľmi straníckej legitímácie len dvaja, ďalší šiesti mali štatút kandidátov. Nízka aktivizácia študentov v straníckych organizáciách korenila – aspoň podľa inšpekčnej správy Jána Kvasničku – najmä v „područníckom systéme“, na ktorom fungovala organizácia Československého sväzu mládeže (ČSM) pri PI. Apatickosť študentov vyplývala do značnej miery zo skutočnosti, že nedisponovali adekvátnym vplyvom na chod PI, zastúpením v pedagogickej rade a ani v samotnom ČSM (predsednícku funkciu zastával mladý odborný asistent). Ján Kvasnička na margo situácie a vôbec vzťahov na pôde PI uviedol: „*Zdá sa mi, že na inštitúte ešte prežíva starý spôsob riadenia – chýba dôsledné uplatňovanie vedúcej úlohy strany... Z diskúzie s niektorými súdruhmi mám dojem, že na PI v Bystrici vládnu nezdravé vzťahy. Existuje tu skupinka ľudí, ktorí majú na zreteli predovšetkým vlastný prospech, tí pochlebujú riaditeľovi ako silnej osobnosti, neobzerajúc sa na mienku osadenstva más. Rozmáha sa v tejto skupinke... nemierne používanie alkoholu. Údajne takmer po každej výborovke sa títo posilňujú alkoholom...⁸ Napriek týmto nezdravým zjavom existuje na PI v Bystrici zdravé jadro, dosť početné, medzi učiteľmi, ktorým záleží na úspechu práce, na vybudovaní novej školy, ale ich snaha je brzdená nezdravými vzťahmi, ktoré na škole sú.*“⁹

Postupom času – vo zvýšenej miere od počiatku 60. rokov – sa na PI začalo formovať proreformné jadro, ktoré kritizovalo pracovné metódy a výsledky riaditeľa inštitútu Jozefa Hagaru i jeho nástupcu vo funkcii Tomáša Slouku. Kontroverzie medzi členmi výboru Základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska (ZO KSS) a vedením PI sa stupňovali hlavne roku 1963, keď boli vyššie stranícke orgány doslova bombardované správami o nezrovnalostiach medzi týmito dvoma tábormi. V dňoch 18. – 20. novembra 1963 incidenty na pôde PI vyšetrovala komisia zostavená povereníkom pre školstvo a kultúru Matejom Lúčanom. Zamestnanci PI sa zhodovali, že odvolanie J. Hagaru, obviňovaného z nekompetentnosti,¹⁰ bolo principiálne správne a prvé mesiace Sloukovho mandátu naberal vývoj po všetkých stránkach progresívne kontúry. Situácia sa ale začala meniť od akademického roku 1962/63. Tomáš Slouka, ktorý si nedokázal získať dôveru a rešpekt zamestnancov inštitútu, svojím podozrievavým a netaktným prístupom repre-

7 V septembri 1959 sa na schôdzi III. oddelenia Krajského výboru Komunistickej strany Slovenska za prítomnosti predsedu Základnej organizácie Komunistickej strany Slovenska pri Pedagogickom inštitúte Zdenka Kasáča prijalo uznesenie, že vedúcimi katedier PI môžu byť len straníci bez príslušnosti v bývalých fašistických organizáciách (t. j. režimových štruktúrach Slovenskej republiky z rokov 1939 – 1945). „*Na škole zostalo ešte dosť kádrove závadných ľudí,*“ skonštatoval vtedajší riaditeľ inštitútu Jozef Hagara. Štátny archív (ďalej ŠA) Banská Bystrica, fond (ďalej f.) Stredoslovenský Krajský výbor Komunistickej strany Slovenska (ďalej SSKV KSS) 1960 – 1969, kartón (ďalej k.) 811. Vyjadrenia Jozefa Hagaru k sťažnostiam voči jeho osobe.

8 Porovnaj ALBERTY, Július. *Historik v prúde času. Spomienky Júliusa Albertyho*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB, 2009, s. 145. ISBN 978-80-8083-853-9. Ako spomína J. Alberty, o záľube J. Hagaru v alkohole sa veľmi často hovorilo na poradách Povereníctva školstva v správach za nitriansky región, kde J. Hagara predtým pôsobil ako riaditeľ Jedenáťročnej strednej školy v Prievidzi.

9 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 811. Správa o pomeroch na inštitúte z 25. februára 1961.

10 ALBERTY, ref. 8, s. 146.

zentoval v ich očiach tzv. zabetónované staré štruktúry. Riaditeľ PI odmietal prejavy akejkoľvek kritiky, vo funkcii zotrval napriek prekonanému srdcovému infarktu a výrazne zhoršenému zdravotnému stavu.¹¹ Súčasne – a to mu proreformné jadro PI vyčítalo najviac – v zamestnaneckom pomere na inštitúte vydržoval ľudí slabšej odbornej zdatnosti a pracovnej morálky.¹² Sloukova práceneschopnosť vážne ohrozovala plynulosť fungovania PI, a tak Povereníctvo školstva, vedomé si situácie a efektívnych možností jej riešenia, poverilo k 15. januáru 1964 funkciou riaditeľa J. Albertyho.¹³

Albertyho príchod predstavoval pre inštitút evidentné oživenie. Nový riaditeľ PI nastúpil do funkcie v čase počiatkov reformného procesu vo vnútri samotnej komunistickej strany, ktorý utváral živnú pôdu pre modernizáciu myslenia a spoločenských vzťahov, vrátane sektoru školstva. ZO KSS pri PI, nositeľka týchto tendencií na banskobystrickej vzdelávacej inštitúcii, otvorene diskutovala o chybách politiky Komunistickej strany Československa (KSČ). Krajské orgány KSS – presnejšie niektorí ich protagonisti – sa neúspešne usilovali nonkonformné prejavy odsúdiť a umlčať. Tajomník Stredoslovenského krajského výboru (KV) KSS predložil plénu organizácie 11. augusta 1964 správu o politickej situácii na škole. V rigidných pronovotnovských štruktúrach strany na krajskej úrovni vládla nespokojnosť s akademickou obcou, vedením PI i výborom ZO KSS.¹⁴ Staré štruktúry KSS na okresnej i krajskej úrovni, svojou politikou potvrdzujúce nálepku Banskej Bystrice ako „slovenskej Tirany“ či „bašty bolševizmu“ (podľa skratky BB), podnecovali nespokojnosť so ZO KSS a vedením inštitútu a protestovali proti koncepcii nového vedenia neprijímať na akademické pracovisko aparátne kádre bez patričnej kvalifikácie.¹⁵ Za danej spoločensko-politickej situácie však bolo takéto úsilie kontraproduktívne.

Roku 1964 prešla štruktúra vzdelávacích inštitúcií reformou a pedagogické inštitúty nahradili opäť pedagogické fakulty.¹⁶ 1. september 1964 bol dátumom zrodu samostatnej katedry histórie v Banskej Bystrici v rámci PF pod vedením V. Motošku. Personálny stav pôvodne nepočtetného pracoviska doplnili Anna Kosírová a Jozef Gindl z pridruženého inštitútu v Martine, neskôr Pavol Martuliak a Miloš Štilla.¹⁷ Stálicou katedry zostával J. Alberty, ktorý zároveň pôsobil ako dekan PF. Ambíciou vedenia PF v Banskej Bystrici bolo priblížiť fakultu štandardnému univerzitnému štúdiu (rovnocenného so štúdiom na bratislavskej Univerzite Komenského), predĺžiť štúdium na štyri roky a získať akreditáciu vo vyšších formách štúdia. Atmosféra na fakulte pod Albertyho vedením sa v dobe uvoľnenia pomerov v 60. rokoch stala verným priemetom celospoločenských udalostí a pozvoľnej liberalizácie komunistického režimu. Katedra histórie napríklad zrušila povinnú účasť na prednáškach, povinnosť absolvovať v rámci balíka marxizmu-leninizmu

11 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 811. Správa o prieskume sťažností na PI v Banskej Bystrici z 28. 11. 1963.

12 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 811. Záznam z pohovorov 18. – 20. 11. 1963.

13 ALBERTY, ref. 8, s. 152.

14 KACHNÍČ, Pavol. K politickému vývoju na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici v rokoch 1968 – 1970. In ŠTILLA, Miloš (ed.). *Na prelome času. Zborník rehabilitovaných učiteľov*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta, 1991, s. 7. ISBN 80-85162-29-6.

15 ALBERTY, ref. 8, s. 184.

16 ALBERTY, ref. 3, s. 8.

17 ALBERTY, ref. 3, s. 9.

dejiny Komunistickej strany Československa a medzinárodného robotníckeho hnutia, zaviedla voliteľné predmety a cvičenia a zorganizovala exkurzie do zahraničia.¹⁸

Napriek jednoznačnému uvoľneniu spoločenských pomerov, ktoré sa premietli i do akademického prostredia, sa prirodzene nie všetci zapojili do reformného pohybu, čo dokumentovali výrazné názorové diferencie na výročnej schôdzi ZO KSS zo 14. februára 1968. Do výboru boli zvolené aj osoby, podporované okresným výborom (OV) KSS v Banskej Bystrici, ktoré neboli naklonené reformnému vedeniu.¹⁹ Súperenie medzi niektorými členmi OV KSS, resp. KV KSS a ZO KSS pri PF pokračovalo i naďalej, až vedenie PF a ZO KSS pod tlakom reformného ovzdušia tzv. predjaria a „jari“, tešiaceho sa sympatiám širokej verejnosti, donútilo okresné a krajské orgány strany uznať, že vývoj fakulty od prelomu rokov 1963/1964 ladil so spoločenskými záujmami a nepredstavoval žiadnu neželanú deviáciu.²⁰

Niekdajší duch zovretia akademickej obce v putách rigorózných princípov, metodiky a výchovno-vzdelávacích koncepcií 50. a začiatku 60. rokov už nebol aktuálny. Pracovné úlohy, vytýčené pre rezort školstva pred stredoslovenskou krajskou konferenciou KSS v dňoch 26. – 28. apríla 1968, zdanlivo deklarovali opak. Vzdelávacie zariadenia mali „osobitný dôraz klásť na prehĺbenie komunistickej výchovy mladej generácie, na jej všestrannú a kvalitnú prípravu pre prácu a život v socialistickej spoločnosti. Zvyšovať účinnosť svetonázorovej, vlasteneckej, internacionálnej, estetickej a mravnej výchovy, s cieľom vychovávať mládež čestnú, politicky, odborne a morálne vyspelú, so správnym vzťahom k socializmu“.²¹

V praxi však obsah výchovy nastupujúcej generácie vysokoškolákov dostával už celkom iný formát než pred pár rokmi, čo akiste súviselo i s pozmeneným chápaním samotného pojmu socializmus v diskurze slovenskej spoločnosti a strany v intenciách reformistickej línie.²² Nielen v Banskej Bystrici, ale aj na ďalších vysokých školách zavládla klíma dovtedy nepoznanej otvorenosti a priamosti. Na seminároch bolo zrazu možné diskutovať o kontroverzných a tabuizovaných témach.²³ V rozpore k požiadavkám na zamestnancov z prelomu 50. a 60. rokov sa neprikladal niekdajší význam stranickej práce a angažovanosti v spoločenských organizáciách. Podľa štatistik z jari 1968 bolo zo 162 zamestnancov PF členmi strany len 88 osôb (59,9 %) a z 1 237 študentov iba 14 (1,1 %).²⁴

18 ALBERTY, ref. 3, s. 9.

19 KACHNIČ, ref. 14, s. 8-9.

20 KACHNIČ, ref. 14, s. 11-12.

21 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 3. Zápisnica zo stredoslovenskej krajskej konferencie KSS 26. – 28. 4. 1968. Úlohy – Podkladový materiál.

22 Nové chápanie socializmu vychádzalo z obsahu *Akčného programu KSČ*, ktorý predstavoval prvý komplexný program zásadnej reformy sovietskeho modelu socializmu. Reformný kurz navonok nedeklaroval zmeny vo formálnej štruktúre systému, ale reálne sa usiloval o jeho podstatné premeny prostredníctvom demokratizácie, humanizujúcich opatrení a metód fungovania. SIKORA, Stanislav. Charakteristika „socializmu s ľudskou tvárou“. In LONDÁK, Miroslav a kol. *Rok 1968. Eto vaše delo*. Bratislava : Prodama; Historický ústav SAV, 2008, s. 88. ISBN 978-80-969782-7-4.

23 LACKO, Martin. „Strana určila tézy a my sme písali“. Rozhovor s historikom Karolom Fremalom. In *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 1, s. 112. ISSN 1336-6297.

24 Pre porovnanie, na ďalších vysokoškolských pracoviskách v Stredoslovenskom kraji bolo zastúpenie za-

Koncepcii smerovania PF, stojacej na platforme reformného socializmu, požeňával i návrh rezolúcie mimoriadnej krajskej konferencie KSS z 13. – 14. júla 1968, ktorý jasne naznačoval, že reformné myšlienky postupom času našli odraz aj vo vnútri jednotlivých organizačných článkov KSS. V návrhu sa s uspokojením konštatoval „*kladný postoj a účasť komunistov, mládeže a naprostrej väčšiny občanov na rozvíjaní procesu demokratizácie nášho života. Postupne sa vytvára ovzdušie vzájomnej dôvery. Krajská konferencia je odhodlaná skončiť s deformáciami posledných rokov*“.²⁵ Dôveru v nové vedenie strany vyjadroval takisto list zaslaný účastníkmi konferencie najvyšším straníckym orgánom: „... *vysoko oceňujeme osobné úsilie, revolučnú zanosť, pevné odhodlanie súdruha Dubčeka a ďalších súdruhov doviest' nastúpenú cestu k vytýčenému cieľu*“.²⁶ Na konferencii vystúpil popri mnohých ďalších rečníkoch aj podpredseda československej vlády Gustáv Husák, ktorý jemu príznačným expresívnym sarkazmom, spojeným s osobnými invektívami, podporil reformné tendencie v stredoslovenských organizáciách KSS: „*Niektorí politickí činitelia... zneužili tento povstalecký kraj... urobili z neho servílnu oporu a baštu Novotného režimu osobnej moci... Cvikovia a ostatní miništranti Novotného mu tu urobili jednu zvukovú kulisu, nadšený súhlas človečikovi, o ktorom dnes už málokto stratí dobré slovo.*“²⁷

Svieža reformná klíma v školstve, ktoré bolo do značnej miery zrkadlom celospoločenských turbulencií, mohla v siločiarach komunistického režimu vydržať len tak dlho, ako dlho sa pri živote dokázal udržať obrodný proces v krajine. Okupácia Československa vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 priniesla aj do vysokého školstva atmosféru neistoty a personálne zemetrasenia. Július Alberty bol k 30. septembru 1970 (ešte pred skončením volebného obdobia) pozbavený funkcie dekana.²⁸ Nemohol vyučovať a publikovať, bolo zastavené jeho inauguračné konanie a v roku 1973 s ním pracovisko rozviazalo pracovný pomer. Katedra dejepisu bola k 31. augustu 1972 úplne zlikvidovaná. Kontinuum si udržala iba ako oddelenie dejepisu v rámci katedry slovenského jazyka a po roku v rámci katedry občianskej výchovy. Časť pedagógov, ktorí zostali pracovať na fakulte, bola zadelená na Ústav marxizmu-leninizmu pri PF a časť na Katedru geografie.²⁹

Tento náčrt personálnych a inštitucionálnych rošád je len krátkou bilanciou zmien v živote a organizácii fakulty na prelome 60. a 70. rokov, ktoré mali svoje širšie pozadie a pokračovanie.

mestnancov v komunistickej strane nasledovné: Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene – 67,2 %, Vysoká škola dopravná v Žiline – 50 %, Lekárska fakulta v Martine – 31,8 %. ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 3. Zápisnica zo stredoslovenskej krajskej konferencie KSS 26. – 28. 4. 1968.

25 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 4. Zápisnica z mimoriadnej krajskej konferencie KSS 13. – 14. 7. 1968.

26 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 4. Zápisnica z mimoriadnej krajskej konferencie KSS 13. – 14. 7. 1968.

27 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 4. Zápisnica z mimoriadnej krajskej konferencie KSS 13. – 14. 7. 1968.

28 ALBERTY, ref. 8, s. 181.

29 ALBERTY, ref. 3, s. 9.

„Pravicoví oportunisti“ na Pedagogickej fakulte a lov na vinníkov „nezvládnutého krízového obdobia“

Dynamika roku 1968 zasiahla v plnej sile aj PF v Banskej Bystrici, kde myšlienky reformného krídla KSS/KSČ našli oporu v početnom zástupe študentov i pedagógov. Novým, resp. staronovým silám pri mocenskom kormidle strany v období tzv. normalizácie poslúžili pre odstavenie reformistov na vedľajšiu koľaj práve ich čulé aktivity pred inváziou vojsk Varšavskej zmluvy do Československa.

Od marca 1968 prebiehali veľmi senzitívne diskusie študentov o aktuálnej spoločensko-politickej situácii. Dňa 20. marca sa v jedálni PF uskutočnil študentský míting, po ktorom sa prítomní vybrali manifestačne v nočných hodinách vyjadriť J. Albertymu podporu pred jeho byt a na druhý deň mu predložili rezolúciu s požiadavkami demokratickejšieho charakteru, zhrnuté v piatich bodoch.³⁰ Študenti zorganizovali taktiež míting pred sídlom KV KSS.³¹ Keďže tajomník pre ideológiu KV KSS Ján Harvát ich odmietol prijať (študenti čakali pred budovou takmer hodinu), zástup začal reagovať podráždene a z davu sa začal ozývať spev protičeských pesničiek a pesničiek z obdobia slovenského štátu. Neskôr to malo neblahé dôsledky pre kredit reformistov na PF a študentskú obec. ZO KSS pri PF v liste OV KSS z 11. apríla 1968 takéto prejavy odsúdilo,³² no v normalizačnom bilancovaní uvedené akcie J. Albertymu i ďalším predstaviteľom vedenia PF a študentského hnutia mimoriadne poškodili.

Ako ďalšiu „protisocialistickú“ akciu stranícke orgány počas previerok 70. rokov hodnotili výlet na mohyly Milana Rastislava Štefánika na Bradle v máji 1968. Študenti PF boli taktiež telefonicky vyzvaní, aby pri príležitosti výročia Štefánikovej smrti usporiadali sprievod mestom s jeho portrétom, na čo J. Alberty vyzval tajomníka ČSM na PF, aby tomu zabránil. Alberty si uvedomoval možný širší dopad manifestácie a hroziace útoky výborov KSS za oživovanie pamiatky popredného predstaviteľa „buržoáznej“ prvej republiky, známeho svojim vyhroteným antikomunizmom.³³ Vedenie PF sa vďaka tomuto prezieravému kroku ocitlo medzi dvoma mlynskými kameňmi: medzi dogmatickými straníckymi orgánmi a medzi ultrareformistami, ktorí ho vinili z alibizmu (O dva dni po plánovanej „štefánikovskej“ manifestácii noviny SMENA uverejnili kritický článok Imricha Šteliara, v ktorom študentom vyčítal, že si nevážia tradície a nie sú dôstojným pokračovateľom svojich otcov, bojujúcich v Slovenskom národnom povstaní. Študenti pripravili na Albertyho podnet odpoveď; tú však v novinách nezverejnili.³⁴)

Reformný pohyb v Československu i na PF v Banskej Bystrici pribrzdil vpád vojsk Varšavskej zmluvy v noci z 20. na 21. augusta 1968. Dňa 21. augusta 1968 zasadalo

30 Politický charakter mali hlavne tri z nich: 1. Podporovať snahy o navrátenie akademickej slobody (a tým obmedziť politické vplyvy); 2. Zakázať zasahovanie orgánov ministerstva vnútra na akademickej pôde; 3. Rešpektovať požiadavky študentských orgánov. ALBERTY, ref. 8, s. 187-188.

31 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti – Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S ŠtB) Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Zápis o výpovedi Júliusa Albertyho z 3. 4. 1976.

32 KACHNIČ, ref. 14, s. 10.

33 ALBERTY, ref. 8, s. 189.

34 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Zápis o výpovedi Júliusa Albertyho z 3. 4. 1976.

predsedníctvo a sekretariát KV KSS v Banskej Bystrici už od 6.30 ráno. Do tej doby sa organizovala príprava a zaujatie stanoviska k vzniknutej situácii. Krajský výbor sa prihlásil k stanovisku Ústredného výboru (ÚV) KSČ, ÚV KSS a Slovenskej národnej rady a v úradnom komuniké vyzval občanov zachovať pokoj a poriadok: „*Nepodliehajte panike, ukážte i v tejto vážnej a zložitej situácii svoju politickú vyspelosť a uvedomelosť.*“³⁵

Predseda ZO KSS Viliam Marčok z iniciatívy Boženy Kovalovej a Vladimíra Hlôšku zvolal mimoriadne zasadnutie členov výboru a funkcionárov fakulty. Aktív rozhodol rozoslať družobným školám v Ostrihome, Egri, Erfurte a Moskve listy o situácii v krajine a o postoji PF k nej. Hlôška v banskobystrickom rozhlase prečítal výzvu k sovietskym vojakom v mene bojovníkov proti fašizmu.³⁶ Dekan J. Alberty nebol na zasadnutiach prítomný – v danom čase sa po dovolenke v Rumunsku nachádzal u rodičov vo Vyšnej Pokoradzi a s PF sa mu podarilo telefonicky spojiť až 22. augusta.³⁷

Dňa 26. augusta 1968 bola zvolaná porada vedúcich katedrií, výboru ZO KSS a o deň na to verejná schôdza za účasti 105 pracovníkov fakulty, ktorú viedli neskorší dekan Ján Matejčík a Viliam Marčok, vedúci predstavitelia straneckej organizácie pri PF. Na schôdzi prítomní prijali rezolúciu proti vstupu vojsk Varšavskej zmluvy a odoslali list Alexandrovi Dubčekovi, v ktorom mu vyjadrili dôveru.³⁸

Fakulta nebola ostrovom v mori politického konformizmu; takéto nálady mali širokú podporu verejnosti v celom stredoslovenskom regióne. Ako dokladajú autentické dobové hlásenia, spoločnosťou síce lomcovali pocity horkosti a sklamaní z výsledkov moskovských rokovaní, no na druhej strane, občania zotrvali v lojálnom postoji k reformnému straneckému vedeniu a uvedomovali si, že za danej situácie nebolo možné konať inak.³⁹ Vychádzajúc zo správ adresovaných Stredoslovenskému Krajskému výboru KSS, absolútna väčšina základných organizácií v Banskobystrickom okrese požadovala bezodkladný odchod okupačných vojsk a obnovenie plnej suverenity ČSSR. V chvate pohnutých udalostí boli zaznamenané taktiež radikálnejšie názory požadujúce rozpustenie KSČ i armády s odôvodnením, že za danej situácie stratili svoj spoločenský význam.⁴⁰ Veľmi zaujímavý ukazovateľ prinieslo zasadnutie pléna OV KSS z 30. augusta 1968, keď bola prítomným delegátom položená otázka, ako vidia súčasné pomery a aké usporiadanie považujú za optimálne. V ankete sa až 96,7 % delegátov vyslovilo za reformné vedenie, vyjadrilo svoj nesúhlas s okupáciou a s tézou, že socialistické zriadenie v Československu ohrozovali „pravicové sily“. Iba dvaja delegáti prezentovali túžbu vrátiť pomery v krajine do stavu z obdobia Novotného politického zenitu, piati sa

35 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 167. Zápisnica zo zasadnutia predsedníctva a sekretariátu z 21. 8. 1968.

36 KACHNIČ, ref. 14, s. 12.

37 ALBERTY, ref. 8, s. 189-190.

38 KACHNIČ, ref. 14, s. 12-13.

39 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 750. Situácia v Stredoslovenskom kraji – správa KS ZNB Banská Bystrica z 30. 8. 1968.

40 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Informatívna správa o politickej situácii v okrese Banská Bystrica – rok 1968. Správa okresného výboru pre Stredoslovenský krajský výbor KSS z 5. 9. 1968.

zasadzovali za návrat k obdobiu spred februára 1948 a 15 osôb za slovenský štát v rámci socialistického spoločenstva.⁴¹

Augustové udalosti nezostali bez odozvy ani u študentov PF po ich návrate do internátov z letných prázdnin. V septembri študenti vydali bulletin proti okupácii (časopis ADAP), prekypujúci protisovietskou rétorikou.⁴² Alberty materiál postúpil prodekanovi Jánovi Lietavovi, ktorý autorom zakázal ďalšie vydávanie tlačoviny.⁴³ Vedenie PF sa na základe pokynov z OV a KV KSS snažilo zamedziť podobnému vystúpeniu študentov ako v Prahe alebo Bratislave. Živelné protestné aktivity však neutíchali. V októbri predsedníčka študentskej rady informovala J. Albertyho, že študenti plánujú usporiadať štrajk počas vyučovacieho procesu. Alberty s prodekanmi poslali na internát vedúcich katedier, aby zamedzili zbytočnému rozčerovaniu situácie. Na internát prišiel dokonca Oldřich Černík (v tom čase sa v Banskej Bystrici konalo plénum KV KSS za jeho účasti), ktorý študentov požiadal, aby „*nerobili hlúposti, aby sa učili, že to je ich hlavné poslanie v súčasnej dobe*“.⁴⁴ Odpor proti okupácii prejavili zamestnanci PF v rezolúcii zo 14. októbra 1968 a študenti pokojným fákľovým pochodom pri príležitosti 50. výročia vzniku ČSR⁴⁵ (o zorganizovaní pochodu vedenie PF vopred nevedelo).⁴⁶ V novembri 1968 sa zapojili do štrajkového hnutia československých študentov. Študenti PF sa taktiež pridali k jednodňovému štrajku na podporu požiadaviek vysokoškolského a akčného výboru pražských študentov. V rámci štrajku sabotovali prednášky a cvičenia a zostali na internátoch.⁴⁷ Vedenie fakulty k štrajkom zaujalo zhovievavé stanovisko.⁴⁸

V porovnaní s pohybom na ostatných vysokých školách na strednom Slovensku však situácia na PF v Banskej Bystrici zostávala pomerne pokojná. „*Z Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici do toho času neohlásili žiadne rušivé javy*“, hlásila správa z 30. októbra 1968.⁴⁹ Naopak, napríklad na Lekárskej fakulte v Martine boli protisovietske nálady mimoriadne silné – študenti sa odmietali zapájať do politicko-výchovného procesu a netajili sa verejným označovaním G. Husáka za kolaboranta.⁵⁰ Podobne na demonštrácii v Žiline, zorganizovanej študentmi Vysokej školy dopravnej, ktorej sa zúčastnilo

41 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Správa pre plénum ÚV KSČ z okresu Banská Bystrica.

42 ALBERTY, ref. 8, s. 191.

43 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Správa zo zasadnutia výboru ZO KSS pri PF v Banskej Bystrici zo 13. 11. 1968.

44 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Zápis o výpovedi Júliusa Albertyho z 3. 4. 1976.

45 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Zápis o výpovedi Júliusa Albertyho z 3. 4. 1976.

46 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Správa zo zasadnutia výboru ZO KSS pri PF v Banskej Bystrici zo 13. 11. 1968.

47 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 750. Situácia v Stredoslovenskom kraji – správa KS ZNB Banská Bystrica z 20. 11. 1968.

48 KACHNÍČ, ref. 14, s. 13.

49 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Situácia na školách v Stredoslovenskom kraji k 30. 10. 1968.

50 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Situácia na školách v Stredoslovenskom kraji k 24. 10. 1968.

približne tisíc osôb, demonštrujúci prevolávali heslá „Brežnev na Sibír!“ či „Leonid – parazit!“.⁵¹

Všetky udalosti hektického roku 1968 sa počas činnosti previerkových komisií stali jadrom obvinení vedenia PF z nezvládnutia manažovania fakulty. Alberty hodnotil svoje pôsobenie aj s odstupom času v zmysle, že v rokoch 1968 – 1969 sa nedopustil žiadnej protisocialistickej činnosti, ale zároveň pripustil, že vedeniu PF sa situácia vymkla z rúk a boli potrebné radikálnejšie opatrenia než len taktný pedagogický dohovor.⁵²

Postoje vedenia PF a ZO KSS pri PF k poaugustovým pomeroch zostávali aj v pozvoľne sa meniacich pomeroch a atmosfére odklonu vládnej politiky od reformného kurzu konštantné.⁵³ Sledujúc danú realitu sa pedagógovia PF postupne prestali angažovať v politike. Roku 1969 bolo zvolené (staro)nové vedenie PF na čele s J. Albertym a prodekanmi J. Matejíčkom (interné štúdium), Jozefom Kosirom (externé štúdium), Vladimírom Motoškom (vedeckovýskumná činnosť) a Pavlom Kachničom (výstavba). Minister školstva vedenie s účinnosťou od 1. septembra 1969 potvrdil. Boli to posledné demokratické voľby akademických funkcionárov. Do činnosti ZO KSS pri PF začal znovu a celkom neskrývane zasahovať OV KSS v Banskej Bystrici cez osobu jeho tajomníka, ktorý členov výboru nabádal „prehodnotiť“ predošlé obdobie, stojace v rozpore s novým uznesením ÚV. Po interných diskusiách o aktuálnej situácii v rámci fakulty bol J. Alberty v decembri 1968 pozvaný k ministrovi školstva. Ministerstvo súbežne s počiatkami naštartovaného normalizačného procesu dostávalo správy o osobách z PF konajúcich v rozpore s ideou tzv. konsolidácie. Alberty dostal čas, aby na fakulte uskutočnil kádrové opatrenia do konca januára 1970. Do výborovej a personálnej politiky aktívne zasahoval okrem vládnych orgánov aj tajomník KV KSS Mikuláš Beňo, ktorý apeloval na nutnosť urýchlených kádrových zmien. Onedlho nato boli v prostredí PF ustanovené štyri previerkové komisie s cieľom prešetriť krízový vývoj, pričom IV. komisia realizovala previerky samotného vedenia. V procese prešetrovania činnosti vedenia sa preukázala mimoriadne silná ingerencia KV KSS. Záujmy KV v mašinérii fakultných čistiek reprezentovali jeho „predĺžené ruky“, ktoré na základe rozbehnutých previerok navrhli niektorých kolegov z vlastných radov na vylúčenie zo strany, resp. prepustenie z práce.⁵⁴

Po piatich mesiacoch fungovania preverovacích komisií novosformovaná ZO KSS predložila 21. októbra 1970 *Analýzu politickej situácie v r. 1968 – 70 na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici* s výrazným rukopisom pracovníka KV KSS a člena preverovacích komisií Ladislava Liska. Predsedníctvo a sekretariát KV KSS vydali na základe zväčša vopred dohodnutých výsledkov previerok rozhodnutia o vylúčení, prípadne zrušení členstva pre pracovníkov PF postupne v troch vlnách – v októbri 1970, v januári 1971 a v januári 1972. So straníckymi trestami súviseli pracovno-politické hodnotenia realizované v priebehu jesene 1970, ktoré mali rozhodnúť o ich budúcnosti na pracovisku. Nový dekan Ján Matejíček (v čele PF v rokoch 1970 – 1983) sľúbil minister-

51 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1960 – 1969, k. 862. Situácia na školách v Stredoslovenskom kraji k 31. 10. 1968.

52 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Zápis o výpovedi Júliusa Albertyho z 3. 4. 1976.

53 KACHNIČ, ref. 14, s. 14-15.

54 KACHNIČ, ref. 14, s. 16-19.

stvu školstva prepustiť akademických funkcionárov a pracovníkov ešte pred vynesením stranických trestov. Okrem toho boli kriminalizovaní pedagógovia obmedzovaní i pri kariérom raste a saturovaní osobného ohodnotenia. Normalizačné vedenie ich vyradilo z pedagogického procesu, nepridelo im odmeny, neumožňovalo obhajovať kandidátske práce a uskutočňovať habilitačné, príp. inauguračné konania.⁵⁵

Efektivita etapovej ostrakizácie reformistov by bola polovičatá, keby politické kádre OV a KV KSS nenašli na fakulte spojencov, akým bola napríklad kádrová pracovníčka Anna Dzúriková. Tá ešte v období gradujuceho reformného procesu aktívne kooperovala so spolupracovníkmi Štátnej bezpečnosti (ŠtB), informovala ich o návštevách na PF, o stykoch vedenia fakulty a o vnútorných pomeroch na pracoviskách. Iniciatívne nábádala orgány ŠtB k väčšej ostrážitosti a sama sa ústne zaviazala činnosť „pochybných živlov“ viac sledovať.⁵⁶

Vnútorné premeny režimu na prelome 60. a 70. rokov sú symptomatické aj z dikcie prameňov ŠtB. Situáciou na PF a možnosťami jej riešenia sa krajská správa ŠtB aktívne zaoberala prinajmenšom od prelomu rokov 1969/1970. ŠtB pritom informácie čerpała taktiež zo zdrojov mimo fakulty. Dňa 21. januára 1970 sa spravodajca bezpečnosti stretol s vedúcim sekretariátu riaditeľa Pozemných stavieb v Banskej Bystrici Vítekom, ktorý – podľa rétoriky materiálov ŠtB – chápal politickú situáciu „správne“ (t. j. v súlade s normalizačnými tendenciami). Vítek v rozhovore naznačil, že na PF vznikla „pravivcová skupina“ so zámerom „prevziať politické vedenie a riadiť protisovietske akcie v Stredoslovenskom kraji“. Podľa Vítekových poznatkov mali byť na PF najmä po vstupe vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa organizované rôzne prednášky pod akademickým rúskom, kde sa mali prehodnocovať pomery a formovať nový program činnosti reformistov.⁵⁷ Takéto domnienky pre ŠtB a obzvlášť normalizačné štruktúry stranických orgánov predstavovali žiadaný čriepok v mozaike kopicach sa „usvedčujúcich“ materiálov o „protispoločenskej činnosti“ vybraných osôb z prostredia PF.

Akčný rádius ŠtB rozširovala sieť spolupracovníkov rozvinutá priamo v sledovanej inštitúcii. Podľa správy 1. oddelenia 2. odboru Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti – Správy ŠtB Banská Bystrica z novembra 1972 operoval v štruktúrach PF agent ŠtB a štyria dôverníci. Hlavnú agendu spolupracovníkov ŠtB tvorila kontrola činnosti poslucháčov a sekundárne i prednášajúcich kolegov. Ďalších sedem dôverníkov pôsobilo v Banskej Bystrici v kultúrnych inštitúciách. Pod ich agentúrnou kontrolou boli pojaté osoby „pod vplyvom nepriateľskej ideológie“, pracujúce naďalej na PF.⁵⁸ Nešlo teda priamo o zamestnancov fakulty, ale o osoby, ktoré so sledovanými objektmi udržiavali kontakt v rámci pracovných alebo priateľských vzťahov. Ako uvidíme, taktika ŠtB regrutovať

55 KACHNIČ, ref. 14, s. 21-23.

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Záznam o stretnutí so s. Dzúrikovou z 10. 7. 1969. V archíve PF sa neskôr našli osobné spisy s Dzúrikovej prípsmi, koho vylúčiť. ALBERTY, ref. 8, s. 194.

57 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Pravivovo-oportunistická skupina, ktorá mala byť vytvorená na Pedagogickej fakulte v B. Bystrici – poznatky.

58 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Vyhodnotenie práce o problematike VŠ a kultúry v okrese Banská Bystrica za rok 1972.

svojich spolupracovníkov zo zástupu jednotlivcov postihnutých v dôsledku normalizačných previerok spoločensky, profesijne či ľudsky, nebola vôbec ojedinelá.

Štruktúry normalizačného režimu dokázali konzervovať svoju optickú nemennosť a statickosť do značnej miery zásluhou vytvoreného systému celospoločenskej paranoje a neustálej obavy o prácu, kariérnu budúcnosť, a tým pádom aj o osud celej najbližšej rodiny. V kádrovej oblasti sa v praxi ujala stratégia permanentnej očisty, ktorá mala výstražný účinok a k bezhraničnej lojalite viazala všetkých bez rozdielu. Sériou exemplárnych druhovlnných čistiek, aké sa udiali napríklad na PF v Banskej Bystrici začiatkom roku 1973 (v čase, keď už zamestnanci fakulty vrátane J. Albertyho predčasne nepovažovali svoj kariérny osud za otáznym⁵⁹), strana výrečne demonštrovala, že s režimovou nomenklatúrou sa nedá bojovať, ale iba v rámci ňou ovládanej spoločnosti koexistovať.

Samotný normalizačný režim v ČSSR, ani na PF nebol nastolený zo dňa na deň. Potreboval určitý čas, aby sa vyprofiloval a predovšetkým etabloval a až potom mohol začať – niekedy potichu, niekedy hlasitejšie – realizovať očistné opatrenia. O vývoji spoločenských pomerov mnoho napovedalo úvodné prehlásenie krajskej konferencie KSS v Banskej Bystrici zo 17. apríla 1971: „*Konferenciou krajskej straníckej organizácie ukončíme významnú etapu histórie našej strany. Obdobie od konania poslednej krajskej konferencie bolo zložitá a bohatá na politický pohyb, plné otrasov a krízových situácií... Strana s postupujúcou porážkou pravicových a protisocialistických síl a s prekonávaním krízových javov a ich príčin v rôznych oblastiach čoraz viac sústreďovala sily tiež na koncepčné otázky politicko-ekonomických a spoločenských problémov na cieľavedomý rozvoj našej socialistickej spoločnosti. Po pléne ÚV KSČ v decembri minulého roku výsledky našej socialistickej spoločnosti. Po pléne ÚV KSČ v decembri minulého roku výsledky našej socialistickej spoločnosti. Po pléne ÚV KSČ v decembri minulého roku výsledky našej socialistickej spoločnosti. Po pléne ÚV KSČ v decembri minulého roku výsledky našej socialistickej spoločnosti.*“⁶⁰

Spomínaná prirodzená autorita a úcta k strane sa prejavovala veľmi príznačne. Akákoľvek opozícia a diskusia, typická pre druhú polovicu 60. rokov, z verejného života (i akademického prostredia) úplne vymizla. Ukázalo sa to hneď na úvod pri voľbách komisií krajskej konferencie, keď boli všetky predložené návrhy na obsadenie jej členov prijaté jednohlasne, pričom moderátor volieb si v súvislosti s ich hladkým priebehom neodpustil mnohovravnú ironickú poznámku: „*Vidíte, súdružky, súdruhovia, ide nám to lepšie, omnoho ako v roku 1968, keď sme tu mali tých manipulátorov Glosa a Kachniča. Bolo 11.00 hodín, ešte sme volili komisie.*“⁶¹

O nastúpenom kurze vo vnútri stredoslovenských i celoštátnych štruktúr strany vypovedal taktiež dôverný *Podkladový materiál* pre delegátov zjazdu. Ten hodnotil prreformne ladenú krajskú konferenciu z apríla 1968 ako obdobie „*zložitej situácie v strane a štáte, keď pravica sa usilovala za podpory masových oznamovacích prostriedkov získať pozície*“. V *Podkladovom materiáli* sa vehementne útočilo proti katedrám marxizmu-leninizmu v Stredoslovenskom kraji, ktoré sa – podľa mienky normalizátorov – stali

59 ALBERTY, ref. 8, s. 197.

60 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1971 – 1990, k. 5. Úvodné slovo prednesené na krajskej konferencii KSS zo 17. 4. 1971.

61 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS, k. 5. Úvodné slovo prednesené na krajskej konferencii KSS zo 17. 4. 1971.

„teoretickými centrami pravicového oportunistizmu a revizionizmu“, ale rovnako aj proti vysokému školstvu všeobecne. Podľa konferenčného študijného dokumentu bola situácia na úseku školstva „už dlhšiu dobu zložitá. Táto sa zhoršila zvlášť v rokoch 1968 – 1969, kedy sa pravicové sily plne zasadili za získavanie mladej generácie a učiteľov. Vysoké školy strácali zo zreteľa demokratický a politický charakter socialistickej školy...“.⁶²

V rovnakej tónine sa niesli uznesenia Stredoslovenského Krajského národného výboru, ktorý, odvolajúc sa na uznesenia vyšších stranických orgánov, začal roku 1971 raziť otvorený kurz očisty v kádrovej politike, vrátane školstva. Argumentovalo sa potrebou nápravy „chýb a nedostatkov najmä z krízového obdobia rokov 1968 – 1969, keď pôsobením pravicovo-oportunistických síl v strane a spoločnosti bola kádrová práca negovaná a v praxi sa odkláňala od marxisticko-leninských zásad uplatňovania kádrovej politiky, strácala sa triednosť a političnosť kádrovej práce na všetkých stupňoch politického a spoločenského života“.⁶³ Netrvalo dlho a proces normalizácie sa na plné obrátky rozbehol i vo sfére vysokého školstva.

V sobotu 3. februára 1973 pozvalo vedenie PF na pohovor všetkých zamestnancov fakulty vylúčených v prvej vlne previerok z KSČ.⁶⁴ Vedenie im stroho oznámilo, že do konca mája 1973 budú musieť z fakulty odísť do iného zamestnania. Pohovory boli prevedené s každým osobitne. Vylúčené osoby náhle rozhodnutie prekvapilo a ich reakcia bola rôzna. Viliam Marčok sa nechal počuť, že s vylúčením nebude za žiadnych okolností súhlasiť a radikálny krok vedenia PF bude mať dohru na súde. Podobne prof. Ján Mikleš (v rokoch 1962 – 1970 vedúci Katedry pedagogiky) deklaroval svoju neochotu z PF odísť a vôľu podniknúť všetky možné kroky, aby sa tak nestalo. Július Alberty vyvíjal úsilie, aby mohol zostať pracovať v odbore, optimálne v Slovenskej akadémii vied s možnosťou pôsobiť v Banskej Bystrici. Všetci traja zhodne uviedli, že sa pokúsia zamestnať na iných fakultách, keďže inde sa očistné opatrenia v takom rozsahu už neprevádzali. Orgány ŠtB očakávali, že profesijne ohrození zamestnanci sa budú snažiť oddaľovať dokončenie vedeckých prác, ktoré majú rozpracované a týmto spôsobom dosiahnuť, aby vedenie PF časom ich prepustenie prehodnotilo. Uvedomovali si pritom zjavnú vonkajšiu ingerenciu do personálnych otázok, osobite zo strany banksobystrického OV. V deň pohovorov s J. Albertym a ostatnými sa na fakulte objavil vtedy už bývalý zamestnanec M. Štilla, ktorý metódy vedenia PF označil slovami: „to, čo sa u nás robí, je fašizmus“.⁶⁵

62 ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1971 – 1990, k. 5. Podkladový materiál pre delegátov stredoslovenskej krajskej konferencie KSS v Banskej Bystrici – Banská Bystrica, apríl 1971.

63 ŠA Banská Bystrica, f. Stredoslovenský Krajský národný výbor (ďalej SSKNV) II., odbor kádrovej a personálnej politiky, 1971 – 1990, k. 1. Zásady kádrovej a personálnej práce Stredoslovenského krajského národného výboru v Banskej Bystrici.

64 Pre zaujímavosť, z 3 946 členov v 243 základných organizáciách KSS v sledovanej oblasti zostalo v strane po pohovoroch 3 106 členov. Rozsiahle kádrové zmeny však boli prevádzané v riadiacich funkciách. ŠA Banská Bystrica, f. SSKV KSS 1971 – 1990, k. 5. Podkladový materiál pre delegátov stredoslovenskej krajskej konferencie KSS v Banskej Bystrici – Banská Bystrica, apríl 1971.

65 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Uvoľnenie pracovníkov, ktorí boli vylúčení z KSČ, zo zamestnania na PF v B. Bystrici a ich reancia na toto opatrenie.

Návrh dekana J. Matejíčka napokon Závodný výbor Revolučného odborového hnutia pri PF 24. mája 1973 jednomyselne schválil.⁶⁶ Matejíčkovo rozhodnutie bolo predzvesťou novej éry PF, ktorá výrazne negatívne zasiahla do kvalitatívneho obsadenia jednotlivých katedier. Zvýšený záujem na posilňovaní stranícko-politickej výchovy, zdôrazňovaní „poučenia z krízového vývoja“, ako aj tzv. rýchlokvasný kariérny postup niektorých pracovníkov PF na základe straníckej poslušnosti sa stali charakteristickými rysmi fakulty v období 70. rokov.⁶⁷

Vylúčenie z PF sa týkalo súhrne 11 osôb. Po oznámení verdiktu vedenia sa medzi postihnutými vystupňovala atmosféra strachu z vlastnej budúcnosti. Niektorým boli ponúknuté miesta v ekonomickom sektore. Ako poznamenal vylúčený asistent z Katedry ruského jazyka Sergej Makara, ich preradením na ekonomické pozície sa údajne malo dosiahnuť, že na postoch, na ktoré nemajú kvalifikáciu, narobia chyby v účtovníctve, čo povedie k zatknutiu a väzneniu. Rovnaký názor zdieľali V. Marčok i J. Alberty. Prepustení zamestnanci verili v zmenu, v zotrvanie na pracovisku v súvislosti s „amnestiou“ na základe plánovanej voľby nového prezidenta a vedenia straníckych orgánov KSČ. Július Krňan, docent na Katedre psychológie PF, videl v situácii ďalšie dve, zhodne nebezpečné hrozby: situáciu využije niekto zo zahraničia a bude sa snažiť vylúčených nalákať na spoluprácu alebo v ich radoch bude hľadať spolupracovníkov samotná ŠtB (k čomu napokon aj došlo). Krňan a iní prepustení zamestnanci PF svoje nádeje opierali o správy zahraničného rozhlasu, ktorý informoval o veľkých rozporoch vo vnútri KSČ a nevyhnutnosti obmien vo vedení.⁶⁸

Nádeje zamestnancov PF na zotrvanie v zamestnaní sa však zväčša nenaplnili. Stanislav Ondrejka (Katedra marxizmu-leninizmu) a Milan Jurčo (Katedra slovenského jazyka a literatúry) sa zamestnali v podniku KORT – š. p. (Komerčná organizácia pre rozvoj techniky), Vladimír Hlôška (Katedra ruského jazyka) pracoval ako kurič na plavárni, Sergej Makara (Katedra ruského jazyka) ako skladník na pile, resp. úradník na Majeri, Július Krňan (Katedra psychológie) ako mzdový účtovník v Drevone Radvaň. Niektorí zamestnanci PF, ktorým hrozilo prepustenie, sa na fakulte nakoniec udržali – medzi nimi napr. aj chemik Otto Tomeček,⁶⁹ ktorý sa v roku 1998 takmer stal druhým novodobým slovenským prezidentom (v hlasovaní poslancov Národnej rady Slovenskej republiky mu chýbali štyri hlasy).

Treba poznamenať, že informačné chápadlá ŠtB sa prirodzene neobmedzovali len na pedagogický zbor. Krajská správa ŠtB v Banskej Bystrici zaviedla 8. decembra 1972 osobitný zväzok „ŠKOLSTVO“, v ktorom sústreďovala poznatky o osobách „zameraných na propagáciu kapitalistického spôsobu života“. Sledovali sa osoby vylúčené za „oportunistickú činnosť“ v rokoch 1968 – 1969, študenti i pedagógovia pobývajúci na zahraničných študijných pobytoch a stážach, ich hypotetické styky so zahraničnými

66 KACHNIČ, ref. 14, s. 24.

67 KACHNIČ, ref. 14, s. 25 a n.

68 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Krňan Július a spol. – vylúčenie z KSČ na PF v B. Bystrici.

69 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Zápis o výpovedi Júliusa Albertyho z 3. 4. 1976.

rozviedkami a ideologickými centrami.⁷⁰ Diapazón záberu ŠtB zahŕňal každý jeden aspekt života v školstve. Spravodajstvo monitorovalo potenciálne žriedla nonkonformity, ktoré školská sféra ako intelektuálne prostredie vždy stelesňovala.

Vráťme sa však späť k J. Albertymu. Prepustenie zo zamestnania bolo v jeho prípade vyústením dlhšie trvajúceho procesu. Dňa 5. februára 1972 sa na porade Ústavu regionálneho výskumu pri PF, kde J. Alberty pracoval po preradení z Katedry histórie, otvorila otázka personálnych zmien na pracovisku. Riaditeľ ústavu Ján Salaj zadelil zamestnancom úlohu vypracovať sebahodnotenie ako prílohu ku kádrovému hodnoteniu. Zo záverov kádrových previerok mohla vzísť jedna z troch alternatív: ponechanie na pracovisku, odchod z pracoviska alebo zaradenie do pedagogickej praxe. Alberty počas porady, tušiac pripravované kádrové opatrenia, rozčúlene vyhlásil, že „*by bolo najlepšie nás vystrieľať a mali by sme pokoj aj my aj vy s nami*“ a že „*najlepšie urobili tí, čo emigrovali na západ*“.⁷¹

Albertymu, hoci jeho osud bol spečatený vopred, priťažili taktiež ďalšie skutočnosti. Jednu z vehementne vyčítaných stránok jeho aktivít v reformnom období mali predstavovať údajné väzby s „nepriateľským Západom“. Tie podľa interpretácie previerkových komisií dosvedčoval kontext umelo vytvorenej kauzy okolo publikovania Albertyho štúdie *Die Geschichte des slowakischen Volkes in den Geschichtslehrbüchern europäischen Länder* v ročenke *Internationales Jahrbuch für Geschichte und Geographie Unterricht*, vydávanej v západonemeckom Braunschweigu. Viac než samotný fakt publikovania článku v západnom vedeckom časopise J. Albertymu uškodila ironická diskusia s J. Miklešom, ktorú zachytili spravodajcovia ŠtB. Jej obsah bol iba nevinným vtipným dialógom, aj ten však dokázali orgány bezpečnosti prekrútiť a dezinterpretovať ako znevažovanie socialistického systému.⁷²

Okrem toho sa J. Albertymu v inkriminovanom roku 1973 vyčítalo, že „*prílišným liberalizmom ponechával priestor pravicovým silám na PF, čo spôsobili, že študenti, ako i časť profesorského kolektívu sa zapojili aktívne do protisocialistickej činnosti*“.⁷³ Protisocialistická činnosť mala spočívať vo vydávaní protisovietsky orientovaného študentského časopisu *ADAP* (čo J. Alberty objektívne nemohol ovplyvniť), ďalej v podpise „závadových rezolúcií“ a v celkovom nezvládnutí situácie v rokoch 1968/1969.

70 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Správa o rozhodnutí založenia objektového zväzku „ŠKOLSTVO“.

71 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Doc. Dr. Július Alberty, CSc., pracovník Ústavu regionálneho výskumu pri Pedagogickej fakulte v B. Bystrici – správa.

72 Alberty nedostal za príspevok vyplatený žiaden honorár. Mikleš Albertyho žartovne upokojil, aby sa neobával, pretože vydavateľ mu ich uschoval do banky, kde mu rastú úroky. Na to Alberty rovnako žartom odporoval a ako uviedol, peniaze v skutočnosti podporujú jedine rast kapitalistickej ekonomiky Nemeckej spolkovej republiky. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Správa o akvizícii medzinárodnej ročenky v knižnici PF.

73 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Návrh na prevedenie PVO formou aktívnych obranných opatrení v akcii „PROGRES 1976“.

Previerková komisia túto činnosť vyhodnotila ako „nesprávnu, ktorá spôsobila škody strane a spoločnosti“.⁷⁴

Pracovný oportunizmus sa v konečnom dôsledku nekládol za vinu len J. Albertymu, ale aj ďalším vylúčeným pracovníkom fakulty. Napríklad prodekana pre politicko-výchovnú prácu J. Lietavu normalizačné vedenie kritizovalo za to, že situáciu v roku 1968, podobne ako J. Alberty, nezvládol, nedokázal utíšiť študentské iniciatívy a zabrániť odchodu študentov a demonštrantov na Bradlo v máji 1968 (výletu sa zúčastnil aj pracovník Katedry marxizmu-leninizmu P. Martuliak), protestom na Námestí SNP a odchodu študentov do Prahy na pohreb Jana Palacha.⁷⁵

Alberty sa po prepustení z práce s problémami zamestnal ako pracovník Galérie SNP v Banskej Bystrici. ŠtB nedopriala J. Albertymu pokoj ani po jeho odstránení z vedúcej pozície do ústrania. V marci 1976 bol v rámci akcie „PROGRES 1976“ zaradený do rámca preventívno-výchovných opatrení a podrobený operatívne výsluchu. Orgány ŠtB zistili, že J. Alberty je po prepustení z PF stále „nevysporiadaný“ so svojím vylúčením z KSČ, na odbornú činnosť nezanevrel a prekážky v publikovaní považuje za šikanovanie. Alberty i vo svojom ťažkom sociálnom rozpoležení naďalej udržiaval styky s prepustenými Miklešom a Krňanom, s bývalým vedúcim konzultačného strediska Vysokiej školy ekonomickej v Banskej Bystrici a inými osobami, ktorých ŠtB považovala za reprezentantov „pravicovo-oportunistických pozícií“. ŠtB, menovite náčelník 1. oddelenia krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici mjr. Blažej Samotný a dvaja operatívni pracovníci mjr. Anguš a nstržm. Kocian, vypočuli J. Albertyho podľa paragrafu 19 novoprijatého zákona č. 40/74 o Zbore národnej bezpečnosti.⁷⁶

Na záver bol J. Alberty poučený, aby sa vyhýbal opozičnej činnosti a aby sa nedostal do rozporu so zákonmi, za čo by mohol byť vystavený trestnoprávnemu konaniu. Materiál z výsluchu je zaujímavý najmä z pohľadu retrospektívnej reflexie J. Albertyho na udalosti z prelomu 60. a 70. rokov, ktorej už nedominovala „horúca hlava“. V čom jeho postoj zostával rovnaký, bolo pevné presvedčenie o skrivodlivosti a protiprávnosti, akej sa vedenie PF voči nemu dopustilo.⁷⁷

Výsluch v rámci akcie „PROGRES 1976“ nebol konečným cieľom ŠtB, ale iba čiastkovou metou v snahe vyťažiť čo najkomplexnejší obraz Albertyho aktuálnych názorov. Spätná reagentia bola pre ŠtB z hľadiska metód práce a rozpracovania personálneho profilu monitorovanej osoby podstatne dôležitejšia než tzv. preventívno-výchovné opatrenie samo osebe. Kontrola mala byť prevedená osvedčeným tajným spolupracovníkom

74 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Návrh na prevedenie PVO formou aktívnych obranných opatrení v akcii „PROGRES 1976“.

75 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Doc. Ing. Ján Lietava, CSc. – bývalý prodekan pre politickú prácu na PF Banská Bystrica – poznatky.

76 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Návrh na prevedenie PVO formou aktívnych obranných opatrení v akcii „PROGRES 1976“.

77 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Plán spravodajského výsluchu doc. ALBERTYHO Júliusa z B. B.

„PAVLOM“ č. 1670, tajným spolupracovníkom „STANOM“ č. 1730 a dôverníkom č. 7012.⁷⁸ Písomný výstup ich operatívnej sondáže sa v dostupných fondoch pravdepodobne nezachoval. Fondy Archívu ÚPN však zachovali bohatú dokumentáciu k druhej „čiernej ovci“ normalizačného režimu z banskobystrickej historickej komunity, ktorá padla do čereňa ŠtB a upísala sa jej k informátorskej spolupráci.

Normálny charakter znormalizovanej spoločnosti? Prípado Miloš Štilla

Historik Miloš Štilla prešiel na Pedagogickú fakultu v Banskej Bystrici až na samom sklonku roku 1968 zo Stredoslovenského vydavateľstva.⁷⁹ Podobne ako J. Alberyty a iní upadol do nemilosti štruktúr normalizačného režimu, i keď dôvody jeho odstavenia sa od príbehu reformistov z PF trochu líšili.

Výbor ZO KSS v posudku z 9. júla 1970 odporučil M. Štillu ponechať v strane a na fakulte, čo potvrdil aj KV KSS. Podľa slov M. Štilla sa o tejto skutočnosti dozvedeli jeho osobní nepriatelia v Martine, ktorí si s ním chceli vybaviť účty a až na základe ich intervencie výbor ZO KSS vlastné rozhodnutie zrevidoval. Ingerenciu z Turca mu oznámil známy z KV KSS dvadsať minút pred previerkou.⁸⁰ „*Odstrčili ma, vyhodili ma na ulicu z Pedagogickej fakulty... Päť rokov som nesmel ísť do zahraničia, dosiaľ nesmiem publikovať, nesmiem robiť archívny výskum, nesmiem sa verejne angažovať, nesmiem chodiť na služobné cesty, nesmiem zastávať nijakú funkciu v spoločenských organizáciách, nesmiem to, nesmiem ono, nesmiem, nesmiem...*“ uvádzal M. Štilla v liste Viliamovi Plevzovi z roku 1979.⁸¹

Štilla zachovával k udalostiam roku 1968 pomerne indiferentný postoj. Aj Štillom nadriadený, vedúci Ústavu pre regionálny výskum Ján Salaj konštatoval v kádrovom posudku z októbra 1972 viaceru sugestívne vyznievajúcich charakteristík, ktoré však apriórne zásadnými prehrškami neboli. V skratke išlo o nasledovné pseudovýčitky: M. Štilla po roku 1969 nikdy nevystúpil za proces očisty, bol vylúčený z KSC, z Katedry histórie PF preradený na Ústav regionálneho výskumu a zmluvu dostal vždy len na dobu určitú.⁸² Prehrskom, ktorý podľa M. Štilla najviac zavážil v procese jeho vyhodnenia z akademického prostredia, mal byť text o gymnáziu v Kláštore pod Znievom, kde „*uráža miestnych funkcionárov OV a funkcionárov vôbec*“.⁸³

78 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, zväzky kontrarozviedneho rozpracovania BB – KR a. č. 51 708, r. č. 672. Návrh na prevedenie PVO formou aktívnych obranných opatrení v akcii „PROGRES 1976“.

79 Miloš Štilla vykonával funkciu vedúceho redaktora Stredoslovenského vydavateľstva, v ktorom bol po riaditeľovi Petrovi Benickom „mužom číslo dva“. Zodpovedalo tomu nielen jeho pracovné postavenie, ale na danú dobu aj slušné platové ohodnotenie. ŠA Banská Bystrica, f. SSKNV I., odbor školstva a kultúry, 1968, k. 69. Zoznam zamestnancov SSI vydavateľstva k 28. 5. 1966.

80 Zbierka Viliama Plevzu, ŠTILLA, Miloš. *Svedectvo o mojej vernosti politike KSC a bratským vzťahom a spojeníctvu so Sovietskym zväzom /Materiál k posúdeniu mojej žiadosti o prijatie za člena KSC/. Máj 1976. Za poskytnutie dokumentu ďakujem kolegovi Martinovi Mockovi.*

81 Zbierka Viliama Plevzu, List M. Štilla V. Plevzovi z 30. 1. 1979. Za poskytnutie dokumentu ďakujem kolegovi Martinovi Mockovi.

82 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Kádrový posudok Jána Salaja na Miloša Štilla zo 4. 10. 1972.

83 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Kádrový posudok Jána Salaja na Miloša Štilla zo 4. 10. 1972.

Štátna bezpečnosť v ňom však v zásade nevidela zarytého odporcu socializmu či ortodoxného stúpenca niektorej zo súperiacich línií KSS/KSČ. Štillu si fakticky okamžite po odchode z fakulty zaradila na listinu perspektívnych spolupracovníkov. Komunistická tajná polícia si sama uvedomovala, že ľudí ako on potrebuje – osoby známe monitorovaného prostredia, s kontaktmi (i priateľskými) na podobne postihnuté a sledované osoby. V prvotnej fáze plánov ŠtB s M. Štillom sa rátalo s jeho prioritným nasadením na sledovanie J. Albertyho, ale aj J. Krňana, S. Makaru a V. Marčoka. Medzi Štillove úlohy malo patriť tiež preverovanie činnosti kultúrnych pracovníkov, ktorí boli stigmatizovaní nálepkou niekdajšej „negatívnej činnosti“, ako napríklad M. Jurčo alebo Augustín Matovčík.⁸⁴

Štilla musel akademickú sféru núteno opustiť už roku 1972.⁸⁵ ŠtB získala o jeho osobe dôkladné poznatky z dôverného zdroja vo februári 1973. Ku svojmu novému zamestnaniu v Štátnej vedeckej knižnici (ŠVK) nemal žiaden vzťah, ako bývalého historika a redaktora ho ubíjajúca monotónna práca nebavila (najskôr bol zaradený na oddelenie teórie a metodiky, od roku 1974 na oddelenie bibliografie, kde vyhotovoval bibliografické záznamy). O interné veci a život v ŠVK však prejavoval živý záujem. Podľa správy ŠtB sa zaujímal hlavne o interpersonálne vzťahy a výšku plátov jednotlivých zamestnancov. V dlhodobej perspektíve sa napriek ranám z nedávnej minulosti javil ako veľký obhajca a priaznivec Sovietskeho zväzu (jeho otec bol členom Interhempa).⁸⁶ Osobnostne teda Štátnej bezpečnosti pre účely spravodajskej spolupráce plne vyhovoval.

Štilla bol do ŠVK prijatý v roku 1973 na priamy príkaz OV KSS, čomu sa vtedajší riaditeľ Ján Mičovský bránil. Neskôr, po vynútenom odchode J. Mičovského z riadiaceho postu dňa 31. decembra 1973, sa stal osobným poradcom neskúseného nového riaditeľa ŠVK Milana Kamenského. Ako skúsený redaktor s citom pre slovo M. Kamenskému písal prejavy, ale súčasne, cítiac sa odborne na vyššom stupienku než M. Kamenský, riaditeľovi predkladal návrhy na reorganizáciu knižnice, pričom v nových štruktúrach sa staval do pozície vedúceho oddelenia kabinetu regionality. Štillove návrhy však nebolo v danom čase reálne uskutočniť a navyše nemali podporu Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky. Štillovo úsilie za Kamenského vedenia smerovalo k tomu, aby vstúpil do povedomia ako obhajca nových pomerov, a tak si vykľesnil cestu k povýšeniu a finančnému zabezpečeniu. Vďaka svojej prílišnej angažovanosti si v kolektíve ŠVK získal prezývku „generálny riaditeľ“ a pre povýšenecké správanie nebol obľúbený.⁸⁷

Štátnej bezpečnosti neprekážali Štillove negatívne charakterové črty, ani pomerne silný, protičesky zameraný nacionalizmus. Dôležité pre ňu boli styky a kontakty na takmer všetky osoby z oblasti kultúry a školstva v Banskej Bystrici.⁸⁸ Snahy o získanie

84 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Návrh na získanie ku spolupráci.

85 KACHNIČ, ref. 14, s. 24.

86 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Záznam o Milošovi Štillovi z 12. 2. 1973.

87 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. ŠTILLA Miloš – politické postoje, styky, postavenie v zamestnaní – poznatky.

88 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162.

M. Štilla pre spoluprácu so ŠtB sa objavili už v januári 1974, hoci na margo aktuálnej situácie sa M. Štilla spolupracovníkovi bezpečnosti bez škrupúl vyjadril slovami, že „všetko stojí za h...o“.⁸⁹

Dňa 12. februára 1974 bol na M. Štilla zavedený zväzok kandidáta tajnej spolupráce (KTS) č. 6162. Cieľom sústreďovania poznatkov bolo získať dostatočný prehľad o osobe pripravovanej za KTS, o jej schopnostiach a možnostiach spravodajského využívania Štátnou bezpečnosťou pre kontrolu a rozpracovanie nepriateľských osôb z radov inteligencie na kultúrnom úseku, ako aj pre problematiku vysokých škôl. Štilla pri prvotných verbovacích rozhovoroch odmietal kontakt so stranícky postihnutými osobami, čím sa chcel uchrániť od zbytočných nepríjemností. Tým sa pre ŠtB stával neatraktívnym. V dôsledku zlyhaní verbovky ŠtB dočasne M. Štilla vyradila zo zoznamu potenciálnych KTS a jeho zväzok zaradila na dobu 10 rokov do archívu Štatisticko-evidenčného odboru (ŠEO) Správy ŠtB Banská Bystrica.⁹⁰

Situácia sa zmenila roku 1980. Keďže ŠtB pozorovaním zistila, že M. Štilla začal obnovovať svoje styky s proscribovanými osobami z kultúrnej sféry, opäť sa dostal do ohniska jej záujmu, pričom tentokrát prejavil ochotu spolupracovať.⁹¹ ŠtB sa s M. Štillom skontaktovala 4. októbra 1979. V rozhovore s pracovníkom ŠtB najskôr hovorili o všeobecných veciach, postojoch k politike, rodinných problémoch a využívaní voľného času. Pracovníkovi bezpečnosti nechal číslo, na ktorom ho môže zastihnúť.⁹²

Opakované stretnutie sa uskutočnilo 22. októbra 1979. Štilla pôsobil dojemom potenciálne využiteľnej osoby a pre orgány ŠtB bol aj „politicky na výške“ (mimoriadne pozitívne ohodnotil napríklad zásah proti disidentom Petrovi Uhlovi a Václavovi Havlovi).⁹³ Príprava na spoluprácu prebiehala v nepravidielných, ale zato frekventovaných intervaloch aj naďalej. Náčelník 1. oddelenia banskobystrickej ŠtB mjr. Blažej Samotný sa 15. apríla 1980 s M. Štillom stretol opäť a skonštatoval, že „ide o osobu vysoko odborne vzdelanú s dobrým politickým prehľadom“. Samotný z hľadiska perspektívnej spolupráce s orgánmi ŠtB vyzdvihol Štillove väzby na osoby z radov „prave a antisocialistických síl“, medzi ktorých boli zaradovaní J. Alberty, S. Makara, A. Maťovčík, J. Krňan a ďalší, ktorých má možnosť kontrolovať. Sám M. Štilla prejavil ochotu ŠtB informovať o činnosti zmieňovaných osôb, hoci ich občiansko-pracovné perzekúcie považoval za unáhlené a nespravodlivé. Na základe svojich zistení B. Samotný navrhol dokončiť u M. Štilla verbovku do polovice júna 1980 a následne s ním podpísať *Memorandum o spolupráci*.⁹⁴ ŠtB tak v konečnom dôsledku privrela oči nad Štillovými nacionalistic-

ŠTILLA Miloš – politické postoje, styky, postavenie v zamestnaní – poznatky.

89 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. ŠTILLA Miloš – charakteristika jeho osoby.

90 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Dôvodová správa o uložení zväzku KTS č. 6162 do archívu ŠEO Správy ŠtB B. B.

91 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Návrh na obnovenie zväzku KTS „LACO“.

92 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Záznam zo styku s osobou ŠTILLA Miloš.

93 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Záznam zo styku s osobou ŠTILLA Miloš.

94 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162.

kými názormi i niektorými vyjadreniami na adresu poaugustovej politiky normalizačného vedenia PF voči skupine prepustených akademických pracovníkov.⁹⁵ Navyše, podľa posledných kádrových posudkov bola väčšina Štillových neduhov, kritizovaných v predošlom období, eliminovaná. Ako uviedla vedúca oddelenia bibliografie ŠVK Helena Pažurová v posudku z 12. mája 1977, M. Štilla „*je pohotový v ústnom a písomnom prejave, v kolektíve družný a spoločenský. V jeho správaní sa však občas vyskytujú momenty nedostatočnej kritičnosti a sklony k hyperbolizácii pri posudzovaní niektorých javov*“.⁹⁶

Dňa 23. mája 1980 M. Štilla po vyše polročnej príprave podpísal Memorandum o spolupráci so Štátnou bezpečnosťou. Zistené informácie mal podávať minimálne raz mesačne. Podobne, ako pri ďalších podpísaných nováčikoch, M. Štilla nielen preveroval, ale zároveň bol sám preventívne preverovaný v otázkach jeho spoľahlivosti. Previerku pravdivosti ním podávaných agentúrnych poznatkov prevádzali pramene TA-133 a TA-211. ŠtB súčasne nasadila na M. Štilla tajného spolupracovníka, ktorý preveroval konštantnosť jeho postojov k domácej a medzinárodnej situácii.⁹⁷

Viazací akt ŠtB s M. Štillom pod krycím menom „ZNIEVSKY“ bol uzatvorený 10. júna 1980. Viazací akt previedol náčelník 1. oddelenia 2. odboru B. Samotný (rovnnáka osoba, ktorá viedla spomínaný Albertyho výsluch). Štilla sa počas viazacieho aktu správal pokojne, vyjadril vysoký obdiv k vtedajšiemu politickému vedeniu a práci orgánov ministerstva vnútra, ktoré „*bdejú nad nepravými socializmom*“. Medzi osobami, s ktorými prichádzal do styku, spomenul v prvom rade J. Albertyho, ktorý, podľa M. Štilla, vynaložil veľké úsilie pre nadobudnutie odbornej kvalifikácie, ale jeho pracovné zaradenie a príjem tomu nezodpovedajú. Ďalej spomenul S. Makaru, ktorý pracoval v Stredoslovenských stavbách a napriek bývalej akademickej kariére dokáže vykonávať aj manuálnu prácu. Štilla sa vyjadril tiež na margo svojich stykov s proskribovaným historikom Jánom Mlynárikom. S J. Mlynárikom sa poznal z pôsobenia v Slovenskej historickej spoločnosti v Banskej Bystrici. V Štillovej pamäti utkvel ako človek arogantný voči ostatným kolegom, útočil proti spojenectvu so Sovietskym zväzom, pričom ČSSR sa mala podľa J. Mlynárika uberať vlastnou cestou.⁹⁸

Štilla vystupoval v rozhovore s pracovníkmi ŠtB veľmi aktivisticky a budil dojem ideologicky presvedčeného kandidáta. Na predostretú ponuku spolupráce uviedol, „*že nemá žiadne zábrany, ba naopak sympatie k našej práci a berie si to ako povinnosť občana socialistického štátu*“. Následne dostal na podpis *Prehlásenie o spolupráci*, ktoré signoval bez najmenších námietok a zvolil si vyššie uvedené krycie meno „ZNIEVSKY“. Samotný Štilla oboznámil so základnými zásadami konšpirácie. Ako heslo na

Záznam z kontrolného styku so ŠTILLOM M.

95 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Výpis zo správ od TS „PAVEL“.

96 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Služobno-politická charakteristika Miloša Štilla (vypracovala Helena Pažurová, vedúca oddelenia bibliografie ŠVK).

97 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Memorandum – Spolupracovník „ZNIEVSKY“.

98 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Správa o získaní k spolupráci.

skontaktovanie sa s orgánmi bezpečnosti bola dohodnutá veta „*Volá Kováčik, chcem si od Vás vypožičať materiál ku skúške.*“ Heslo sa používalo ako krytie pri volaní do práce alebo na byt.⁹⁹

Orgány ŠtB zadelili M. Štillovi ako prvú úlohu preveriť a získať poznatky k činnosti J. Albertyho, V. Marčoka a S. Makaru.¹⁰⁰ Takisto ho nasadili na sledovanie manželky tzv. objektu, s ktorou pracoval v ŠVK. Mal sledovať styky na osoby vylúčené z KSČ, zisťovať pracovný režim záujmovej osoby, ako často sa zdržuje na pracovisku manželky, s kým sa tam stretáva, sondovať a analyzovať jej činnosť (vrátane preverovania skutočnosti, či u manželky nemá uložené zakázané materiály), s ktorými osobami z obdobia rokov 1968 – 1969 udržuje styk a zároveň si mal pripraviť pôdu pre budúce zoznámenie sa s monitorovaným objektom.¹⁰¹

Spolupráca s M. Štillom bola pre ŠtB, zdá sa, pomerne produktívna. Správa ŠtB z 29. septembra 1981 konštatuje, že za 15 mesiacov od podpísania spolupráce sa uskutočnilo 11 schôdzok, na ktorých podal 7 ústnych správ. „*Kontrolnou schôdzkou som zistil, že ide o perspektívneho spolupracovníka, schopného a ochotného plniť naše požiadavky – úlohy k osobám uvedeným v cielei viazania...*“ hodnotilo hlásenie z kontrolnej schôdzky orgánov bezpečnosti s M. Štillom.¹⁰²

Na sklonku roku 1981 však v Štillovom živote nastal dôležitý obrat. K 1. decembru 1981 po nezhodách s riaditeľom ŠVK M. Kamenským zmenil povolanie a nastúpil do Vlastivedného múzea.¹⁰³ Štilla po prepustení zo ŠVK zanevrel na politické hašterenie a angažovanie a chcel sa ďalej venovať iba práci a rodine. Náčelník 1. oddelenia krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici npor. Ján Vanovčan tak po vzájomnej dohode navrhol ukončiť spoluprácu a podpísať prehlásenie o mlčanlivosti.¹⁰⁴

Za čas svojho pôsobenia v službách ŠtB sa M. Štilla nepriučil formám a metódam spravodajskej techniky a do kontaktu prišiel iba s troma jej pracovníkmi. Dvierka smerom k tajnej polícii si však úplne neuzatvoril. V prípade budúcej potreby bezpečnosti nevyužil príležitostné konzultácie; definitívne uzavrel iba pravidelný styk s orgánmi ŠtB so zámerom jeho agentúrneho vyťažovania.¹⁰⁵

Nezodpovedanou otázkou zostáva Štillova vnútorná motivácia – prečo sa vlastne stal agentom ŠtB a prečo ju v roku 1982 rýchlo opustil? Môžeme len uvažovať, či kľú-

99 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Správa o získaní k spolupráci.

100 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Správa o získaní k spolupráci.

101 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Zameranie pre TS „ZNIEVSKY“ r. č. 6162 do akcie „HISTORIK“ ZPS r. č. 11504.

102 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Záznam z kontrolnej schôdzky s TS „ZNIEVSKY“ r. č. zväzku 6162.

103 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Záznam zo schôdzky s TS „ZNIEVSKY“ reg. č. 6162 z 22. 12. 1981.

104 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Záznam zo schôdzky s TS „ZNIEVSKY“ reg. č. 6162 z 23. 4. 1982.

105 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, agentúrne spisy BB – A, a. č. 9811, reg. č. 6162. Dôvodová správa o uložení zväzku TS „ZNIEVSKY“ reg. číslo 6162 do archívu VŠEO Správy ŠtB Banská Bystrica.

čovú rolu zohralo znechutenie z donášania na súčasných i bývalých kolegov z odboru, nepodporenie M. Štilla zo strany OV, resp. KV KSS v konflikte s M. Kamenským alebo s tým súvisiace uvedenie si tristného faktu, že práca pre ŠtB automaticky neznamená garanciu povýšenia v zamestnaní a slušnejšieho materiálneho zabezpečenia. Odpoveď na túto otázku sa už nedozvieme. Pramene o tejto vnútornej motivácii mlčia a M. Štilla už nie je medzi živými. Zomrel 4. augusta 2010 vo veku nedožitých 81 rokov.

„Oni boli schopní ťa zničiť aj s rodinou...“ Dilemy človeka socialistickej spoločnosti a diskusie o aktéroch komunistickej éry

Každá zmena spoločensko-politických pomerov so sebou do verejného diskurzu o dávnejších či nedávnych udalostiach vždy prináša nové, resp. dobou inovované príbehy. V kontexte snahy nového režimu vymedziť sa voči svojmu predchodcovi je to prirodzené. V porevolučnej narácii sa z niekdajších popredných osobností porazeného režimu stávajú odsúdeniahodní kolaboranti, z prenasledovaných a zaznávaných zasa hrdinovia. Pomerne radikálne metamorfózy spoločenskej (ne)akceptácie určitých osôb otvárajú viac rovín než len formálne naivnú otázku, kto bol z pohľadu dneška vlastne tým „dobrým“ či „zlým“. Prítomnosť týchto rovín iba potvrdzuje skutočnosť, že existujú výskumné kategórie, na ktoré história nedokáže dať objektívne a definitívne odpovede. V spojitosti s komunistickým režimom a jeho mechanizmami sa rovnako pootvára otázka, kto vlastne bol v skutočnosti obeťou, odbojárom, disidentom či oponentom.

Platí to i pri analýze profesijného a morálneho postoja a zástoja historikov v súvislosti s dilemou, ktorú naznačil Karol Fremal: prispôbiť výklad dejín trendom doby alebo zostať nezávislým, hoc za cenu spadnutia do rokliny disentu?¹⁰⁶ V spojitosti so slovenskou historickou obcou v období normalizácie (či presnejšie v 70. a 80. rokoch) sa zvykne hovoriť, že v slovenskom prostredí žiaden organizovanejší disent v podstate nejestvoval. Ako výnimka sú medzi historikmi uvádzaní len dvaja „osamelí vlci“, J. Mlynárik a Jozef Jablonický.¹⁰⁷ Práve J. Jablonický, ktorý na rozdiel od prvého menovaného v onom období dlhodobo žil a tvoril na Slovensku, je dnes v historiografickom diskurze už temer metaforizovaný do podoby symbolu tvrdošijného, obetavého a nekompromisného zápasu za „historickú pravdu“. V danom čase bolo vzopretie sa znormalizovanému stranícko-byrokratickému aparátu a jeho tézam nesporne odvážnym činom. Pri rekonštrukcii osudov historikov sa však málokedy prihliada na sprievodné aspekty toho, prečo vlastne obaja skončili v nemilosti režimu. Išlo naozaj len o ideologické príčiny alebo skôr o vzťahové a konkurenčné problémy? Prípadne ich kombináciu?

Pri takto položenej otázke možno medzi životnými osudmi J. Jablonického a osudmi historikov (a ďalších zamestnancov) z bansko-bystrickej Pedagogickej fakulty objaviť

106 LACKO, ref. 23, s. 114.

107 MARUŠIAK, Juraj. Režim normalizácie (1969 – 1989) a jeho charakteristiky v kontexte „kauzy Jablonický“. In KMEŤ, Norbert - SYRNÝ, Marek a kol. *Odvaľujem balvan. Pocta historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava : Ústav politických vied SAV; Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2013, s. 362. ISBN 978-80-89514-21-2. Ku všeobecnejším kontextom problematiky pozri tiež KMEŤ, Norbert. Slovenská opozícia za normalizácie. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Česká a slovenská spoločnosť v období normalizácie. Česká a slovenská spoločnosť v čase normalizácie*. Bratislava : VEDA; Technická univerzita v Liberci, 2003, s. 185-207. ISBN 80-224-0747-X.

prinajmenšom nepriame paralely. Rehabilitovaný pedagóg P. Kachnič v príspevku z roku 1991 zhodnotil činnosť PF a jej prvého vedenia ako „*obranu demokracie, humanizmu a tolerancie ako tradície čl. školy proti necitlivému, až nevráživému triednemu a straníckemu prístupu, proti ideologickej a politickej totalite v duchu stalinského projektu budovania tzv. socialistickej spoločnosti*“.¹⁰⁸ Kachničova interpretácia svojou prezentistickou tóninou zapadala do porevolučnej celospoločenskej atmosféry. Realita však bola podstatne zložitejšia.

Presadzovať demokratické hodnoty v zmysle, ako o nich písal P. Kachnič po novembri 1989, by pre vedenie PF ani v atmosfére druhej polovice 60. rokov nebolo politicky neprípustné. Napokon, aj J. Alberty poznamenal, že v daných spoločenských podmienkach sa obrodný proces mohol realizovať jedine na báze KSČ, pretože „*ona bola jediným a zároveň mocenským činiteľom v štáte a spoločnosti*“.¹⁰⁹ V konečnom dôsledku, kľúčové iniciatívy, vďaka ktorým vládol v tomto období na fakulte uvoľnenejší duch, vychádzali zvnútra ZO KSS pri PF, teda zvnútra integrálnej súčasti mocenského hegemonu. Práve v prostredí straníckych štruktúr pri PI/PF sa zrodil a vrstvil konflikt s okresnými a krajskými organizáciami strany, ktoré v analyzovanom období v otázkach reformy československého socializmu konzervovali prevažne rigidné stanoviská. Po okupácii ČSSR vojskami Varšavskej zmluvy, nastúpenej normalizácii a kádrových previerkach bolo z ich hľadiska prirodzené, že v záujme posilnenia vlastnej mocenskej integrity sa snažili svojich kritikov z radov akademickej obce umlčať a potrestať. V kontexte doby by skôr zarazilo, keby voči reformne orientovanému dekanovi, prodekanom, vedúcim katedier a zamestnancom PF nevyvodili žiadne dôsledky. Fakulta ako „kontrarevolučné hniezdo“ stála spomedzi všetkých potenciálnych centier nekonformnosti voči normalizačnému režimu v meste a kraji na najvyšších priečkach.

Dve protichodné cesty, akými sa v 70. a 80. rokoch uberali J. Alberty a M. Štilla, bývalí kolegovia z historickej obce, reprezentujú modelové príklady chodníčkov, po ktorých popri apatickej, resp. zhovievavej majorite kráčali dve sociálne skupiny slovenskej spoločnosti. Alberty považoval prepustenie z fakulty za poníženie a krivdu, s ktorou sa vnútorne vyrovnával len veľmi ťažko. Za jeho odstavením z vedecko-pedagogického života nestáli iba ideologické dôvody v zmysle *Poučenia z krízového vývoja*.¹¹⁰ Sekundárne malo Albertyho vyhodenie z práce prinajmenšom dva ďalšie motívy – exemplárny (ako výstraha pre ďalších hypoteticky nelojálnych zamestnancov PF voči novým pomerom) a mocensko-demonštratívny (ako neklamný znak toho, ktorá línia si upevnila pozíciu v regionálnych štruktúrach KSS). Alberty v ťažkej životnej skúške preukázal pevný charakter, keď opakovane osvedčil nezlomnosť v morálnych postojoch, vrátane výsluchov v úradovni ŠtB. Tým si v očiach bezpečnostných a straníckych štruktúr vyslúžil povest’ „nenapraviteľného heretika“, ktorého opätovné zaradenie do výchovno-vzdelávacieho procesu nepripadá do úvahy.

108 KACHNIČ, ref. 14, s. 6.

109 ALBERTY, Július. Predslov. In ŠTILLA, Miloš (ed.). *Na prelome času. Zborník rehabilitovaných učiteľov*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta, 1991, s. 2. ISBN 80-85162-29-6.

110 Bližšie pozri *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*. Bratislava : Pravda, 1985, 56 s.

Osud M. Štilla predstavuje navonok štandardný príbeh „pokrivenej chrbtovej kosti“. Bez akéhokoľvek úsilia relativizovať Štillovo donášanie na bývalých kolegov a priateľov sa pri hodnotení jeho činnosti rysuje zaujímavá heuristická dimenzia, ktorá stojí za hlbšiu komparatívnu analýzu aj v širších regionálnych alebo celoštátnych súvislostiach. Ide o otázku, do akej miery ovplyvnilo preradenie z vcelku dobrej platenej pozície odborného asistenta na vysokej škole do pozície odborného zamestnanca v knižnici ochotu dotyčného príležitostne kumulovať kapitál (či už finančný alebo politický) konfidentskými službami pre ŠtB. Odchod z fakulty do ŠVK pre M. Štilla jednoznačne znamenal nezanedbateľný škrt v rodinnom rozpočte, čo mohlo popri iných benefitoch nemateriálneho charakteru predstavovať jeden z motívov podpísania spolupráce s komunistickou tajnou políciou. Ozajstné dôvody nám, pravda, dokumenty ani samotný aktér udalostí už neodhalia.

Keď uvážime Štillovo angažovanie v službách ŠtB, je paradoxné, že po roku 1990, keď prvý ponovembrový dekan PF prof. Ján Findra vydal podnet na fakultné lustračné previerky, obišiel M. Štilla ako bývalý agent ŠtB na počudovanie bez ujmy. Ba čo viac, bol rehabilitovaný, stal sa riaditeľom Vedecko-výskumného ústavu regionalistiky, prodekanom PF, resp. Fakulty humanitných a prírodných vied Univerzity Mateja Bela a následne prvým dekanom samostatnej Fakulty humanitných vied.¹¹¹

Na univerzitnú pôdu sa vrátil i J. Alberty. Stál pri znovuzaložení Katedry histórie, kde po uznaní inaugurácie z januára 1970 nastúpil ako profesor. Až do definitívneho odchodu do dôchodku v roku 2001 aktívne prednášal a usiloval sa o rozvoj pracoviska. Jeho celoživotné dielo bolo ocenené viacerými medailami, ďakovnými listami, Cenou rektora, čestným doktorátom Ostravskej univerzity a napokon titulom emeritného profesora Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.¹¹² Ani takéto forma satisfakcie však jemu ani slovenskej historiografii nevrátia naspäť jedno stratené najzreľšie obdobie života plodného autora, ktoré pre zákaz publikačnej činnosti nemohol využiť podľa svojich predstáv.

„DIE GESCHICHTE DER HISTORIKER“. KARRIERE HOCHS UND TIEFS
DER HISTORIKER AUS DER PÄDAGOGISCHE HOCHSCHULE IN BANSKÁ
BYSTRICA IM KONTEXT DER LIBERALISIERUNG UND NORMALISIERUNG
NACH DEM WARSCHAUER PAKT-INVASION DER TSCHECHOSLOWAKEI

ANTON HRUBOŇ

In der Geschichte jede Institution kann man die Ereignisse finden, die nicht verdienen, vergessen zu werden. Der Jahr 1968 und seine Auswirkungen stark beeinflusst alle Aspekte öffentliches Leben einschließlich der akademischen Welt. Pädagogische Hochschule (direkter Vorgänger

111 FREMAL, Karol. Za doc. PhDr. Milošom Štillom, CSc. (27. november 1929 – 4. august 2010). In *Universitas Matthiae Belii. Spravodajca Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, 2010, roč. 17, č. 1, s. 9. ISSN 1339-6749.

112 ALBERTY, ref. 8, s. 222 a n.

der Matej-Bel-Universität) in Banská Bystrica war keine Ausnahme. Dynamische Prozesse und Phänomene, typisch für einen kurzen Zeitraum der Liberalisierung des kommunistischen Regimes, von zwanzig Jahren der Normalisierung gefolgt, hat großen Einfluss auf die Fakultät Mitarbeiter.

Die Studie zeigt, wie die globale Wandel beeinflusst der Berufliche Zukunft der Historiker aus der Fakultät in den 70ern und 80ern auf dem Beispiel der Dekan Július Alberty und Miloš Štilla. Ihre Geschichten darstellen zwei Wege der sozialistischen Gesellschaft: der Weg der Verfolgungsjagd von neuen Machthaber und der Weg der aktiven Zusammenarbeit mit der Regime und mit der Staatssicherheit.

PhDr. Anton Hruboň, PhD.

Katedra európskych kultúrnych štúdií

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

email: anton.hrubon@umb.sk, hrubon@gmail.com